

**ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՎԱՐԵԼՈՒ ԱՐԳԵԼՎԱԾ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԵՎ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀՀ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Արիա Իսկոյան

*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի պրոֆեսոր,
Էկոլոգիական իրավունքի գիտատեսուցական կենտրոնի ղեկավար,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Լիլիթ Երեմյան

*ՀՈՀ-ի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
միջազգային իրավունքի և եվրոպական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Շրջակա միջավայրի պաշտպանության հիմնախնդիրները որպես միջազգային-իրավական կարգավորումների օբյեկտ սկսեցին հանդես գալ դեռևս XX դարի սկզբին: Շրջակա միջավայրի միջազգային-իրավական պաշտպանությանը նվիրված հարցերի առանձին քննարկումներին հետևեց 1913 թ. Բեռնում կայացած կոնֆերանսը, որի օրակարգային հարցերից մեկն ամրագրում էր շրջակա միջավայրի համապարփակ պաշտպանության և պահպանման անհրաժեշտությունը¹: Միջազգային էկոլոգիական իրավունքի զարգացման հարցում, թերևս, կարևորագույն իրադարձությունները տեղի ունեցան միայն XX դարի վերջին: Այսպես, 1972 թ. հիմնադրվեց ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագիրը*,² իսկ դրան հաջորդեցին ՄԱԿ-ի ստոկհոլմյան կոնֆերանսն ու արդյունքում՝ 1972թ. Ստոկհոլմի հռչակագրի ընդունումը: Ստոկհոլմի հռչակագրում ամրագրվեցին շրջակա միջավայրի պահպանությանն ու դրա որակի բարձրացմանն ուղղված թվով 26 սկզբունքներ³: Նշված սկզբունքներն ունեն ընդհանուր բնույթ և հատուկ կարգավորան առարկա չեն դարձնում շրջակա միջավայրի պաշտպանության հարցը պատերազմի ժամանակ: Միևնույն ժամանակ հռչակագրով նախատեսվում էր, որ «[մ]արդն ու իրեն շրջապատող միջավայրը պետք է ազատ լինեն միջուկային զենքի և զանգվածային ոչնչացման այլ զինատեսակների կիրառման հետևանքներից»⁴, դրանով իսկ շեշտադրելով որոշ տեսակի զենքերի կիրառման արդյունքում շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցությու-

* ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագիրը (ՄԱԿ-ՇՄԾ) ՄԱԿ-ի մասնագիտացված կառույց է, որի գլխավոր նպատակն է շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը և պահպանմանն ուղղված ծրագրերի համակարգումը:

¹ Elena Iftime, "Green Diplomacy-A New Type Of International Cooperation (II)", Ecoforum (Volume 3, Issue 2 (5), 2014), p. 3.

² Տե՛ս <http://www.unep.org/about/>:

³ Շրջակա միջավայրի և դրա զարգացման հիմնախնդիրներին նվիրված ՄԱԿ-ի համաժողովում ընդունված սկզբունքների հռչակագիր, Ստոկհոլմ (Ստոկհոլմի հռչակագիր), 1972 թ.:

⁴ Տե՛ս Ստոկհոլմի հռչակագիր, 1972 թ., 26-րդ սկզբունք:

յան անխուսափելիությունն ու միջազգային հանրության կողմից դրա կանխարգելման անհրաժեշտությունը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ռազմական գործողությունները հաճախ ավերիչ և անդառնալի ազդեցություն են ունենում շրջակա միջավայրի վրա՝ միջազգային հանրային իրավունքի տվյալ ոլորտի բնականոն զարգացման արդյունքում պետությունները միաժամանակ ձեռնամուխ են լինում մշակել մասնավորապես *զինված հակամարտությունների ժամանակ* շրջակա միջավայրի պաշտպանության միջազգային-իրավական կարգավորումներ: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ զինված հակամարտությունների ընթացքում շրջակա միջավայրին կարող է ուղակիորեն և դիտավորյալ վնաս պատճառվել, կամ պատճառված վնասը կարող է լինել իրավաչափ թիրախների վրա հարձակումներ իրականացնելու անուղղակի հետևանք:

Միջազգային մակարդակում պետություններն սկսեցին առավել արդյունավետ կարգավորել շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը զինված հակամարտությունների կործանիչ հետևանքներից, հատկապես՝ Վիետնամի պատերազմից հետո, երբ աշխարհն ականատես եղավ ԱՄՆ-ի կողմից Հարավային Վիետնամում այնպիսի զինատեսակների օգտագործմանը, որոնք հսկայական և, ըստ էության, անդառնալի վնաս հասցրին շրջակա միջավայրին¹: Միջազգային հանրության կողմից մշակվեցին պատերազմների հետևանքներից շրջակա միջավայրի պաշտպանությանն ուղղված հիմնական կարգավորումները, որոնք ամրագրվեցին Ժնևի 1949թ. կոնվենցիաների, 1977 թ. առաջին լրացուցիչ արձանագրությունում (այսուհետ՝ I լրացուցիչ արձանագրություն)² և Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության միջոցների ռազմական կամ ցանկացած այլ թշնամական օգտագործման արգելման մասին կոնվենցիայում (այսուհետ՝ Էն-մոդ կոնվենցիա)³: Նշված երկու փաստաթղթերը թեև մշակվել են նույն ժամանակահատվածում, այնուամենայնիվ ունեն կարգավորման տարբեր առարկաներ:

Այսպես, Էն-մոդ կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կոնվենցիայի անդամ պետությունները պարտավորվում են գերծ մնալ որպես որևէ այլ անդամ պետության ոչնչացման կամ դրան վնասներ կամ ավերածություններ պատճառելու գործիք շրջակա միջավայրի վրա ներգործության այնպիսի միջոցների ռազմական կամ ցանկացած այլ թշնամական օգտագործումից, որը կունենա լայնածավալ, երկարատև կամ լուրջ հետևանքներ: Ընդ որում, Էն-մոդ կոնվենցիայի դրույթները գործում են ինչպես զինված հակամարտությունների, այնպես էլ խաղաղ պայմաններում:

I լրացուցիչ արձանագրության 35-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված է պատերազմ վարելու այնպիսի մեթոդների կամ միջոցների կիրառման արգելք, որոնք նպատակ ունեն պատճառելու, կամ կարելի է ողջամտորեն ենթադրել, որ լայնածավալ, տևական և լուրջ վնաս կհասցնեն շրջակա միջավայրին:

¹ Վիետնամի տարածքում ԱՄՆ-ի գործողությունների առավել մանրամասն վերլուծության համար տե՛ս Arthur H. Westing, "Environmental Consequences of the Second Indochina War: A Case Study" (Ambio, Vol. 4, No. 5/6, War and Environment: A Special Issue 1975) 216-222:

² I լրացուցիչ արձանագրություն (1977 թ.), 35-րդ հոդվածի 3-րդ մաս և 55-րդ հոդվածի 1-ին մաս (վավերացրել է 173 պետություն, ստորագրել է 3 պետություն):

³ Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության միջոցների ռազմական կամ ցանկացած այլ թշնամական գործողության արգելման մասին կոնվենցիա, ՄԱԿ ԳԱ 1977 թ. առաջարկված 1976 թ. դեկտեմբերի 10-ին, ընդունված թիվ 31/72 ԳԱ որոշմամբ (Կոնվենցիան ունի 76 անդամ պետություն, ստորագրել է 16 պետություն):

Նշված կարգավորումների բառացի մեկնաբանությունից կարելի է եզրակացնել, որ *Էն-մոդ կոնվենցիայով* անդամ պետություններին արգելվում է բնությունն օգտագործել *որպես զենք՝ ընդդեմ կոնվենցիայի այլ անդամ պետությունների*, եթե այն կունենա լայնածավալ, երկարատև կամ լուրջ հետևանքներ շրջակա միջավայրի համար, իսկ *I լրացուցիչ արձանագրությամբ* դրա անդամ պետություններին արգելվում է կիրառել *պատերազմ վարելու այնպիսի միջոցներ և մեթոդներ*, որոնք *կարող են* պատճառել լայնածավալ, տևական և լուրջ վնաս *ցանկացած պետության* շրջակա միջավայրին¹:

Այսպիսով, Էն-մոդ կոնվենցիայով նախատեսված արգելքն արտացոլված չէ I լրացուցիչ արձանագրությունում և պարտադիր կիրարկելի է միայն կոնվենցիայի անդամ պետությունների համար, քանի որ չկան բավարար ապացույցներ դրա սովորության նորմ լինելու վերաբերյալ²: Ինչ վերաբերում է I լրացուցիչ արձանագրությամբ նախատեսված շրջակա միջավայրին լայնածավալ, տևական և լուրջ վնաս պատճառող պատերազմ վարելու միջոցները և մեթոդները միջազգային զինված հակամարտություններում կիրառելու արգելքի սովորության բնույթին, ապա գիտական գրականության մեջ տվյալ հարցի վերաբերյալ կարծիքները տարանջատվում են: Այսպես, ԿԽՄԿ համալիր և հեղինակավոր վերլուծության մեջ վերոնշյալ դրույթը դիտարկվում է որպես սովորության նորմի դրսևորում³: Սակայն նման պնդումը խնդրահարույց է: Նախ, ինչպես նշեցինք *supra*, ռազմական գործողությունների ժամանակ շրջակա միջավայրի պաշտպանությանն ուղղված միջազգային-իրավական կարգավորումները, աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձություններով պայմանավորված, ձևավորվել են համեմատաբար վերջերս՝ 20-րդ դարի 70-ական թվականներին: Մինչդեռ սովորույթի ձևավորման համար, որպես կանոն, անհրաժեշտ բաղադրիչներից է տևականորեն համապատասխան պետական պրակտիկայի միօրինակ և հետևողական կրկնումը և այն որպես իրավունքի նորմ ընդունելը⁴: Միաժամանակ որոշ պետություններ, այդ թվում՝ միջազգային ասպարեզում ծանրակշիռ դերակատարում ունեցող պետություններ, ինչպես՝ ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան, Մեծ Բրիտանիան, հերքում են վերոնշյալ դրույթի սովորության բնույթը⁵: Նշված խնդրի պարզաբանմանն անուղղակիորեն անդրադարձել է նաև ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանը (այսուհետ՝ Դատարան) միջուկային զենքի վերաբերյալ գործով իր խորհրդատվական եզրակացությունում⁶: Դատարանը մասնավորապես նշում է, որ զինված հակամարտությունների ժամանակ շրջակա միջավայրի պաշտպանությանն ուղղված I լրացուցիչ արձանագրությամբ նախատեսված դրույթները խիստ սահմանափակում են պատերազմ վարելու միջոցների և մեթոդների առումով *այդ արձանագրության*

¹ Էն-մոդ կոնվենցիայի և I լրացուցիչ արձանագրության համապատասխան կարգավորումների տարբերության առավել հանգամանակից վերլուծության համար տե՛ս **Еремян Лилит**, “Принцип защиты природной среды в рамках международного гуманитарного права”, Օրինակաբանություն # 86 (2015 թ.), էջեր 41-49:

² A.P.V. Rogers, *Law on the Battlefield* (2nd edn. MUP 2004) 167:

³ Henckaerts and Doswald-Beck, *Customary IHL, Volume 1: Rules* (2005 CUP) 151, rule 45:

⁴ Սովորության նորմերի վերաբերյալ առավել մանրամասն վերլուծության համար տե՛ս **Malcolm N. Show**, *International Law* (2008 CUP, 6th edn) 1542, 76-89:

⁵ Henckaerts and Doswald-Beck, *Customary IHL, Volume 1: Rules* (2005 CUP) 15:

⁶ *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, (ICJ 1996) para. 31:

անդամ պետությունների իրավասությունները¹: Այսինքն, Ռատարանն անուղղակիորեն մատնանշում է տվյալ կարգավորման զուտ պայմանագրային բնույթ ունենալու հանգամանքը: Եթե Ռատարանը գտներ, որ տվյալ դրույթը սովորության նորմ է, ապա կամրագրեր նրա պարտադիր լինելը ոչ միայն I լրացուցիչ արձանագրության անդամ պետությունների, այլև բոլոր պետությունների համար:² Քննարկվող դրույթի սովորության բնույթի վերաբերյալ միասնական կարծիքը բացակայում է նաև միջազգային մարդասիրական ոլորտում առավել հեղինակություն վայելող մասնագետների շրջանում:³ Հակասական կարծիքների և ձևավորված պետական պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ դեռ վաղ է խոսել զինված հակամարտությունների ժամանակ շրջակա միջավայրին լայնածավալ, տևական և լուրջ վնաս պատճառող՝ պատերազմ վարելու միջոցների և մեթոդների կիրառման արգելքի սովորության բնույթ ունենալու մասին: Սակայն հարկ է միաժամանակ փաստել, որ կարծիքների հակասականությունը վկայում է այն մասին, որ *միտում* կա վերոնշյալ կարգավորումը դիտարկել որպես միջազգային սովորության նորմ:

Անդրադառնալով Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան կարգավորումներին՝ նշենք, որ մեր երկիրը վավերացրել է շրջակա միջավայրի պաշտպանությանն ուղղված մի շարք միջազգային պայմանագրեր,⁴ այդ թվում նաև Էն-մոդ կոնվենցիան⁵ և I լրացուցիչ արձանագրությունը⁶: Ղա նշանակում է, որ այս երկու միջազգային փաստաթղթերում արտացոլված կարգավորումները հանդիսանում են Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված պարտավորություն և անվերապահորեն ենթակա են կատարման: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերն ունեն գերակա իրավական ուժ օրենքների նկատմամբ:

Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում միջազգային պայմանագրերի դրույթների առավել արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ է ձեռնարկել որոշ օրենսդրական և կիրառական միջոցառումներ: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է համապատասխան միջազգային-իրավական կարգավորումներն արտացոլել նաև ներպետական իրավական ակտերում՝ սահմանելով դրանց իրականացման հստակ կառուցակարգերը:⁷

I լրացուցիչ արձանագրությունում ամրագրված միջազգային զինված հակա-

¹ Նույն տեղը:

² Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին Վիեննայի կոնվենցիա (ՄԱԿ 1969 թ.), հոդված 38: Yoram Dinstein, *The Conduct of Hostilities Under the Law of International Armed Conflict* (2010 CUP, 2nd edn.) 206:

³ Marco Roscini, "Protection of Natural Environment in Time of Armed Conflict" (2008) 7: Տե՛ս նաև http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1351888:

⁴ Իսկոյան Ա., *Քննարկականական համաձայնագրեր, օրենքներ, ծրագրեր*, Երևան, 2004, էջեր 61-63:

⁵ Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է Էն-մոդ կոնվենցիան 2002 թ. մայիսի 15-ին: Տե՛ս https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=460

⁶ Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է I լրացուցիչ արձանագրությունը 1993 թ. հունիսի 7-ին: Տե՛ս https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=470

⁷ Հայաստանի Հանրապետությունում համապատասխան իմպլեմենտացիայի կառուցակարգ նախատեսված է «Միջազգային պայմանագրերի մասին» ՀՀ օրենքով:

մարտությունների ընթացքում շրջակա միջավայրի պաշտպանությանն ուղղված դրույթները և էն-մոդ կոնվենցիայով նախատեսված արգելքն *ուղղակիորեն* արտացոլված չեն Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում: Փոխարենը ՀՀ քրեական օրենսգրքի «Պատերազմ վարելու արգելված միջոցներ ու մեթոդներ կիրառելը» վերտառությամբ 387-րդ հոդվածի 1-ին մասով պատիժ է սահմանված ռազմական գործողություններում կամ զինված ընդհարումներում միջազգային պայմանագրով արգելված միջոցներ և մեթոդներ կիրառելու համար: Վերոնշյալ հոդվածի դիսպոզիցիայի և Հայաստանի Հանրապետության համար պարտադիր ուժ ունեցող I լրացուցիչ արձանագրության 35-րդ հոդվածի համակարգային վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված միջոցներն ու մեթոդները ներառում են նաև այնպիսիք, որոնք կարող են շրջակա միջավայրին պատճառել լայնածավալ, տևական և լուրջ վնաս:

Մեր կարծիքով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ «Պատերազմ վարելու արգելված միջոցներ ու մեթոդներ կիրառելը» վերտառությամբ հոդվածի (այսուհետ՝ Հոդված) ինչպես վերնագրում, այնպես էլ 1-ին մասի խմբագրության առումով առկա է չորս հիմնախնդիր, որոնք կփորձենք վերլուծել ստորև:

Հոդված 387. Պատերազմ վարելու արգելված միջոցներ ու մեթոդներ կիրառելը

1. Ռազմական գործողություններում կամ զինված ընդհարումներում միջազգային պայմանագրով արգելված միջոցներ և մեթոդներ կիրառելը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը քսան տարի ժամկետով:

1. Տարամեկնաբանություններից խուսափելու համար, ինչպես նաև Հոդվածի վերնագիրը դրա բովանդակությանը համապատասխանեցնելու նպատակով գտնում ենք, որ Հոդվածի վերնագրում «Պատերազմ» բառն անհրաժեշտ է փոխարինել «միջազգային և ոչ միջազգային զինված հակամարտություն» բառերով: Թեև տեսական վերլուծությունները վկայում են, որ «պատերազմ» և «զինված հակամարտություն» (միջազգային և ոչ միջազգային բնույթի) եզրույթները պետք է դիտարկել որպես նույնական, սակայն փաստացի «պատերազմ» եզրույթը հաճախ ընկալվում է որպես *միջազգային* զինված հակամարտություն: Օրինակ, Մաքսիլլանի էլեկտրոնային բառարանում «պատերազմ» եզրույթը մեկնաբանվում է որպես «երկու կամ ավելի պետությունների միջև սովորաբար երկարաժամկետ բախումներ, որոնք ներառում են զինված ուժերի կիրառում»:¹ Պատերազմ հասկացությունը երբեմն մեկնաբանվում է նաև որպես «ռազմական գործողություններ պետությունների միջև, ինչպես նաև պետությունների և ազգային ազատագրական շարժումների միջև, որը զուգակցվում է նրանց միջև բոլոր խաղաղ հարաբերությունների դադարեցմամբ»:² Վերոնշյալ երկու օրինակներում էլ «պատերազմ» եզրույթի բացատրությունն ու հետևաբար նաև ընկալումն ամբողջական չէ միջազգային հումանիտար իրավունքի տեսանկյունից, քանի որ *ոչ միջազգային* զինված հակամարտությունների միջազգային-իրավական հասկացությունը դրանցում ներառված չէ: Հարկ է նշել նաև, որ «պատերազմելու մեթոդներ և միջոցներ» բառերն օգտագործվում են նաև I լրացուցիչ արձանագրություն,³ որը կիրառելի է *միջազգային* զինված հակամարտություն-

¹ Macmillan Dictionary, at: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/war>

² Большой Юридический словарь, под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крунких, - М.ИИФРА – М, 1997 г. – VI, 790 с., էջ 98:

³ Տես, օրինակ, I լրացուցիչ արձանագրության 35-րդ հոդվածը:

ների ժամանակ: Մինչդեռ ոչ միջազգային զինված հակամարտությունների ընթացքում կիրառվում է «Ոչ միջազգային բնույթի հակամարտությունների զոհերի պաշտպանության վերաբերյալ» ժնկի 1949 թ. կոնվենցիաներին կից 1977 թ. լրացուցիչ արձանագրությունը (II լրացուցիչ արձանագրությունը)¹: Միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի շրջանակներում նպատակահարմար է համապատասխան միջոցների և մեթոդների վրա սահմանել արգելք, որն աներկբայորեն կիրառելի կլինի *ինչպես միջազգային, այնպես էլ ոչ միջազգային զինված հակամարտությունների ժամանակ*: Ընդ որում, Հոդվածի առաջին մասի դիսպոզիցիայի տեքստում էլ օգտագործված են «ռազմական գործողություններում կամ զինված ընդհարումներում» բառերը, ինչը, կարծես, վկայում է այն մասին, որ օրենսդրի տրամաբանությամբ ևս սահմանված արգելքը վերաբերելի է և՛ միջազգային, և՛ ոչ միջազգային հակամարտություններին: Միաժամանակ, միատեսակ տերմինաբանության կիրառումն ապահովելու նպատակով նպատակահարմար է Հոդվածի 1-ին մասում «ռազմական գործողություն կամ զինված ընդհարում» բառերը փոխարինել «միջազգային և ոչ միջազգային զինված հակամարտություններ» բառերով:

2. Հոդվածի դիսպոզիցիան անորոշ է, և հարկ է այն հստակեցնել՝ ՀՀ միջազգային պայմանագրերի համապատասխան դրույթների վերլուծության համատեքստում: Մասնավորապես, գտնում ենք, որ նպատակահարմար է ուղղակիորեն և աներկբա արգելք սահմանել, *inter alia*, այնպիսի միջոցների և մեթոդների կիրառման վրա, որոնք կարող են շրջակա միջավայրին լայնածավալ, տևական և լուրջ վնաս պատճառել: Քրեական օրենսգրքում արգելված միջոցների ու մեթոդների հստակ սահմանումը կբացառի տվյալ դրույթի տարաբնույթ մեկնաբանություններն ու դյուրին կդարձնի դրա կիրառումը դատարանի կողմից: Համեմատական իրավական վերլուծությունը վկայում է, որ մի շարք պետությունների քրեական օրենսգրքերում քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված զինված հակամարտությունների ժամանակ շրջակա միջավայրի նկատմամբ հստակ սահմանված որոշակի լրջության և բնույթի վնաս պատճառող միջոցների ու մեթոդների կիրառման համար²: Նմանատիպ մոտեցում է որդեգրված նաև, օրինակ, Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրության (այսուհետ՝ Կանոնադրություն)³ 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Այսպես, Կանոնադրության «Ռազմական հանցագործությունները» վերտառությամբ 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով որպես ռազմական հանցագործություն է սահմանված դիտավորյալ այնպիսի հարձակում իրագործելը, որն, ինչպես հայտնի է,

¹ Ոչ միջազգային զինված հակամարտությունների ընթացքում կիրառվում է II լրացուցիչ արձանագրությունը: Այստեղ կարևոր է նշել, որ I լրացուցիչ արձանագրության բազմաթիվ կարգավորումներ ընդունված են որպես սովորության նորմեր և համարվում են կիրառելի ինչպես միջազգային, այնպես էլ ոչ միջազգային զինված հակամարտությունների ժամանակ (Տե՛ս ընդհանուր առմամբ՝ Henckaerts and Doswald-Beck, Customary IHL, Volume 1: Rules (2005 CUP) 628): Միևնույն ժամանակ, ինչպես մեր շարադրանքում նշեցինք, I լրացուցիչ արձանագրությամբ սահմանված շրջակա միջավայրի պաշտպանության սկզբունքը մենք չենք դիտարկում որպես սովորության նորմ:

² Տե՛ս, օրինակ, Իսպանիայի քրեական օրենսգիրք, Պաշտոնական տեղեկագիր 281 (24.11.1995, հոդված 610, Խորվաթիայի քրեական օրենսգիրք, Պաշտոնական տեղեկագրեր 105/2004, 84/2005 և 71/2006, 158-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, Շվեյցարիայի քրեական օրենսգիրք (21.12.1937՝ 01.01.2015 թ. փոփոխություններով), հոդված 264 g.1.a: Տես <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>:

³ Ինչպես նշված է հոդվածի շարադրանքում, *supra* I լրացուցիչ արձանագրության և ԷՆ-մոդ կոնվենցիայի կարգավորման առարկաները միանգամայն տարբեր են:

կպատճառի լայնածավալ, տևական և լուրջ վնաս շրջակա միջավայրին, ինչն ակնհայտորեն անհամաչափ կլինի ակնկալվող ուղղակի և կոնկրետ ռազմական օգուտի համեմատ¹:

3. Ռազմական գործողություններում կամ զինված ընդհարումներում միջազգային պայմանագրով արգելված միջոցներ ու մեթոդներ կիրառելու համար ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված է պատիժ՝ առավելագույնը քսան տարի ժամկետով ազատազրկման ձևով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ազատազրկման նվազագույն ժամկետը երեք ամիսն է: Այսինքն, ստացվում է, որ պատերազմի արգելված միջոցներ ու մեթոդներ կիրառելու համար դատարանը կարող է նշանակել պատիժ՝ 3 ամսից մինչև 20 տարի ժամկետով ազատազրկման ձևով: Ակնհայտ է, որ նման դիսկրեցիան անհամաչափ մեծ է: Բացի այդ, կարծում ենք, որ Հոդվածով նախատեսված արարքի համար 3 ամիս ժամկետով ազատազրկումն անհամաչափ մեղմ պատիժ է: Այսպիսով, փաստենք, որ հարկ է վերանայել Հոդվածով սահմանված սանկցիան՝ նախատեսելով ազատազրկման ժամկետի առավել բարձր նվազագույն շեմ, ինչպես նաև նվազեցնելով պատիժ նշանակելու մասով դատարանի դիսկրեցիան:

4. Հոդվածը չի վերաբերում ԷՆ-մոդ կոնվենցիայով նախատեսված միջազգային և ոչ միջազգային զինված հակամարտությունների ժամանակ, ինչպես նաև խաղաղ պայմաններում շրջակա միջավայրը որպես զենք օգտագործելու արգելքին: ԷՆ-մոդ կոնվենցիայով նախատեսված արգելքն արտացոլված չէ նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի այլ հոդվածներում: Կարծում ենք, որ ԷՆ-մոդ կոնվենցիայով Հայաստանի Հանրապետության միջազգային իրավական պարտավորությունների առավել արդյունավետ իրականացման համար նպատակահարմար կլինի ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանել պատասխանատվություն պետության ոչնչացման կամ դրան վնասներ կամ ավերածություններ պատճառելու նպատակով շրջակա միջավայրի վրա ներգործության այնպիսի միջոցների ռազմական կամ ցանկացած այլ թշնամական օգտագործման համար, որոնց կիրառումը կարող է ունենալ լայնածավալ, տևական կամ լուրջ հետևանքներ շրջակա միջավայրի համար:

Հանրահայտ ամերիկյան հրապարակախոս Բարրի Կոմոնթերի՝ հասարակության և բնության փոխգործակցության արդյունքում ձևավորված առաջին էկոլոգիական օրենքի համաձայն՝ «ամեն ինչ փոխկապակցված է ամեն ինչի հետ»: Այլ կերպ ասած, շրջակա միջավայրին հասցրած վնասն անխուսափելիորեն անդրադառնում է նաև մարդկանց կենսագործունեության տարբեր ոլորտներին և, մասնավորապես, մարդկանց կյանքի որակին և առողջությանը²: Հատկապես կարևորում ենք պատերազմների ժամանակ շրջակա միջավայրի պաշտպանությունն ու տվյալ ոլորտում հիմնախնդիրների վերլուծությունն ու իրավական կարգավորումների կատարելագործումը, ինչին էլ միտված է սույն ուսումնասիրությունը:

Աշխարհի տարբեր տարածաշրջաններում զինված հակամարտություններ տեղի են ունեցել բոլոր ժամանակներում: Անհերքելի է, որ հենց որոշակի տեսակի զենքերի կիրառման արդյունքում է շրջակա միջավայրին հասցվում երբեմն անդառնալի

¹ Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի ստատուտ (ՄԱԿ 1998 թ.), տես՝ <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf>:

² **Իսկոյան Ա.Բ.**, Հայաստանի Հանրապետության էկոլոգիական օրենսդրությունը, Երևան, «Արեգ», 1994 թ., էջ 13՝ հղում կատարելով՝ *Морально-этические нормы: война, окружающая среда, под ред. Уэстинга, перевод с англ., отв. ред. И. Фролов, М., изд "Мир", 1989; стр. 89:*

վնաս, ընդ որում՝ այն հաճախ չի ճանաչում աշխարհագրական սահմաններ. որևէ երկրի շրջակա միջավայրին հասցված վնասի բացասական հետևանքները ժամանակի ընթացքում կարող են բացասաբար անդրադառնալ նաև այլ երկրների շրջակա միջավայրի և, վերջին հաշվով, նաև մարդկանց կյանքի որակի վրա: Այսպիսով, հույժ կարևոր է, որ պետությունները գիտակցեն իրենց պատասխանատվությունը շրջակա միջավայրի՝ որպես մարդկանց գոյության հիմնական միջոցի պահպանության և պաշտպանության համար ինչպես խաղաղ, այնպես էլ պատերազմական պայմաններում:

Որպես ամփոփում հավելենք, որ սույն ուսումնասիրության մեջ մենք քննության առարկա դարձրինք, մասնավորապես, զինված հակամարտություններ վարելու արգելված միջոցների ու մեթոդների կիրառման միջազգային իրավական-կարգավորումների և ՀՀ-ում դրանց արդյունավետ կիրառման հայեցակետով, սակայն շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը վերաբերող առանձնահատուկ խնդրահարույց հարցերը չեն սահմանափակվում միայն իրականացված վերլուծության շրջանակով, այլ ներառում են Էկոցիդի միջազգային-իրավական և ներպետական կարգավորումների վերլուծությունը, գլոբալ տաքացման և զինված հակամարտությունների հարաբերակցությունը, էկոլոգիական փոխստականների հիմնախնդիրները և այլն, որոնցից յուրաքանչյուրը, թերևս, առանձին վերլուծության առարկա կարող է հանդիսանալ:

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РА ОТНОСИТЕЛЬНО ПРИМЕНЕНИЯ ЗАПРЕЩЕННЫХ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ ВЕДЕНИЯ ВОЙНЫ В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА

Аида Искоян

Профессор кафедры гражданского процесса ЕГУ,

Руководитель Научно-образовательного центра Экологического права ЕГУ,

кандидат юридических наук

Лилит Еремян

Зав. кафедрой международного и европейского

права Института права и политики РАУ, кандидат юридических наук

В рамках данного исследования проведен анализ статьи Уголовного кодекса РА “Применение запрещенных средств и методов ведения войны” в контексте международно-правового регулирования защиты окружающей природной среды, а также выявлены пробелы действующего регулирования. На основе проведенного анализа авторами предлагаются возможные пути совершенствования соответствующих положений УК РА.

PROBLEMATIC ASPECTS OF ROA CRIMINAL LEGAL REGULATION ON THE USE OF PROHIBITED MEANS AND METHODS OF WARFARE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW

Aida Iskoyan

*Professor at the YSU Chair of Civil Procedure,
Head of the Scientific-Educational Centre on Ecological Law at YSU,
Candidat of Legal Sciences*

Lilit Yeremyan

*Head of the Chair of International Law and European
Law of the Institute of Law and Politics of RAU,
Candidat of Legal Sciences*

The current article tends to analyse the Article of RoA Criminal Code “On the Use of prohibited means and methods of warfare” in the context of international-legal protection of the natural environment, as well as to reveal the omissions in the existing regulations. On the basis of the analysis the Authors suggest possible ways for enhancement of the of the current regulations of the RoA Criminal Code.

Բանալի բառեր. *շրջակա միջավայրի միջազգային-իրավական պաշտպանություն, զինված հակամարտություններ, պատերազմի արգելված միջոցներ ու մեթոդներ, քրեաիրավական կարգավորում:*

Ключевые слова: *международно-правовая защита окружающей природной среды, вооруженные конфликты, запрещенные средства и методы ведения войны, уголовно-правовое регулирование.*

Key words: *international-legal protection of natural environment, armed conflicts, prohibited means and methods of warfare, criminal-legal regulations.*